

УДК 101.1:33.01

Юрій Вільчинський,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ (за концептами Освальда Шпенглера)

Вихідний пункт для розуміння історії економіки високих культур неможливо знайти в самій економіці. Економічне мислення й економічна дійсність — це лише один бік життя, а не самостійний різновид життя. Так звана світова економіка — це лише західноєвропейська і зовсім не загальнолюдська економіка, яка сьогодні вже пережила свій найвідчайдушніший і найдинамічніший злет.

Те, що ми сьогодні називаємо політичною економією, вибудовано повністю на специфічних, суто англійських передумовах, у центрі яких машинна індустрія, що зовсім була невідома в інших світових культурах. Погляд на політику і її співвідношення з економікою у всіх економічних теоріях Англії визначається остерітним характером цієї країни. Творцями економічної картини там були Давид Г'юм і Адам Сміт. Щодо Маркса — найбільшого противника Сміта, то це лише спроба галасливого протесту проти англійського капіталізму, перебуваючи в полоні його уявлень, а також бажання за допомогою іншої бухгалтерії переправити матеріальні блага від суб'єктів до об'єктів.

Від Сміта до Маркса йдеться про самоаналіз економічного мислення однієї-єдиної культури, причому на певному етапі її розвитку. Аналіз цей цілком раціоналістичний і системний. Оскільки такий спосіб не історичний, то він породжує віру в позачасову значущість понять і правил, де його намагаються використати для формування єдино правильного методу ве-

дення господарства взагалі. Скрізь, де істини цих учень наштовхувались на факти, вони зазнавали повного фіаско, особливо це виявилось у розбудові радянської економіки за рецептами пролетарських теоретиків.

О. Шпенглер виходить з того, що досі ще не існує політичної економії, якщо розуміти під нею *морфологію економічного боку життя*, тобто життя високих культур із їхнім ідентичним *стилем* економічного розвитку. Економіка не має ніякої системи, проте вона має фізіогноміку й щоб збагнути таємницю її внутрішньої форми, її душу, потрібний фізіогномічний такт.

Щоб досягти у ній успіху, треба бути знавцем, подібним до знавця людей або коней, і не потрібно тут ніякого спеціального «знання» і наукового «ступеня», як від жокея абсолютно не вимагається щось розуміти в зоології. Отже, ми виходимо з того, що будь-яке економічне життя є *виявом душевного життя*.

Економічне мислення, так само й правове, починається тільки тоді, коли мистецтво й філософія без вороття відійдуть у минуле, як це вже було і в Стародавній Греції, і в Римі.

Економіка й політика — це два боки єдиного живого потоку існування, відмінного від неспання духу. У них нема історії, вони самі репрезентують історію. Тут панує незворотний час, «коли?». Обидві вони стосуються раси, а не мови з її просторово-каузальною напругою, як релігія й наука. І саме тому економіка і політика орієнтовані на

факти, а не на *істини.*

Існують політичні та економічні долі, подібно до того, як у всіх релігійних і наукових ученнях є позачасовий взаємозв'язок причини й наслідку.

Отже, життя має і політичний, і економічний спосіб бути «у формі» для історії. Вони накладаються одне на одного, одне одного підтримують і взаємопоборюють, проте політичний момент, безумовно, перший. Життя хоче зберегти й ствердити себе, навіть більше, воно прагне підсилити себе, щоб ствердитися. В економічній формі потоки існування є самі собою, у політичній же — тільки у їх співвідношенні з іншими. Існує два найважливіших завдання для них:

харчуватися і *боротися,*

відмінність у ранзі того чи того боку життя можливо визначити за їхнім, ставленням до смерті. Не існує глибшої протилежності, ніж протилежність

смерті голодної і *смерті героїчної.*

Герої Крут і жертви Голодомору — це співвідносні поняття, одних — близько трьохсот зовсім юних українських патріотів, які 29 січня 1918 року загинули в нерівному бою з російсько-більшовицькими військами, інших — мільйони «полеглих не від голоду, а від терору голодом!» Історики не дають точних цифр кількості жертв, ось чому цю кількість оцінюють

так по-різному. Голод у найширшому сенсі загрожує життю людини й економіки, він принижує людину й позбавляє її гідності. Але голод — це одне, а *Голодомор* — зовсім інше. Метою останнього було знищення української нації як політичного чинника суспільного організму. Голод, який розпочався невдовзі після колективізації й особливо посилювався узимку 1931—1932 років, був «звичайним злочином» (і аж ніяк не останнім) радянської держави: влада просто вигрїбала в селян практично все збіжжя, проте майже не забирала ані інших харчових продуктів, ані реманенту, ані хатнього начиння. Такий голод лютував у різних регіонах Радянського Союзу (такий голод визнає тепер й офіційна Росія, мовляв, усі страждали).

А від кінця 1932 року ситуація різко змінилася. Влада руками своїх активістів не лише «вичищувала» збіжжя, а й конфіскувала рештки домашньої худоби, забирала коси, вила й лопати, розвалювала печі тощо. Однак ніхто ще не сказав нам і всьому світові: Голодомор 1932—1933 років був не тільки найбільшим в історії геноцидом — тим вселенським армагедоном, а й наймасштабнішим і найефективнішим грабунком людей державними засобами. Такою собі золотозаготівлею, золотою лихоманкою, або комуністичним «*Klondike*», де жертви самі дістають зі схованок і несуть завойовникам свої родові скарби. Лиш би відтермінувати голодну смерть. А, може, й вижити...

Так ось, влітку 1930 р. при Наркоматі зовнішньої торгівлі СРСР була створена всесоюзна контора «*Торгсин*» (ще один «новояз» від словосполучення «торговля с иностранцами»). Під час голодомору ця «контора» стала єдиною мережею державної торгівлі, де населення могло купити деякі життєво найпотрібніші продукти харчування, але тільки за цінні метали або валюту. Не дивно, що в Україні крамниці торгсину активно почали працювати від січня 1932 р. На практиці вони торгували не з іноземцями, а з голодними селянами. Цій установі було поставлено чітке завдання: все «побутове золото... треба зібрати за допомогою системи «торгсину» і направити на службу інтересам пролетарської держави»¹.

Партія чітко координувала і синхронізувала за часом і змістом усі постанови і закони щодо організації розширення мережі торгсину в Україні з іншими відомими постановами про організацію геноциду голодом (про посилення хлібозаготівель, про «три колоски»² про недопущення будь-якої торгівлі продуктами в селах, про боротьбу з «саботажниками» і

¹ *Надоша О., Гонський В.* Голодомор — це не тільки 7 мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1439 тонн срібла, діаманти, антикваріат тощо // <http://www.pra-da.com.ua/05.01.2007>

² Закон про недоторканність соціалістичної влади, ухвалений на союзному рівні 7 серпня 1932 року, Сталін називав його «основою соціалістичної законності».

т. д.). Стає очевидним, що всі постанови й документи з'являлись за принципом: 1) партія забирає в українського селянина весь хліб; 2) торгсин забирає в нього все золото і гроші! Далі, аналіз власне організації роботи партії і торгсину додав ще пункт 3) але зробіть все так, щоб хохли все одно не вижили...

На жовтень 1933 р. в Україні діяло 263 крамниці торгсину, кожна з яких мала мережу приймальних пунктів, відділень з осередками тощо. Найбільше таких крамниць було в Київській обл. — 58, найменше — в Донецькій обл. (11) та Молдавській АРСР (5)¹.

Якщо співвіднести кількість жертв українського голодомору із сріблом-золотом, що його викачав тоді імперський комунізм з України, вийде десь 5 інвалюотних карбованців, або 12 кг борошна. Така була ціна життя, точніше, страшної смерті одного українця. Враження таке, що реалізовувалася тактика «випаленої землі».

На кордоні Радянської України стають «продовольчі кордони», які не випускають нікого, хто самочинно намагається покинути республіку. І — дуже промовиста деталь! — величезну кількість голодних, напівмертвих дітей просто звозили у спеціально відведені приміщення і кидали помирати. От це вже і є Голодомор². Пік останнього, як відомо, припадає на першу половину 1933 року, після «чого навіть і горді козаки перетворилися на жалюгідних істот без роду та племені»³.

Отже, тут люди вмирають

від чогось, а не заради чогось.

Герої Крут полягли, захищаючи Вітчизну від більшовицької армії, річницю якої (23 лютого⁴) «правнуки погані» щорічно відзначають навіть у незалежній Україні! Пройшли десятиліття, а ми ще й досі і не усвідомили, що подвиг цих мужніх хлопців і є найяскравішим взірцем безкомпромісної відданості рідній Вітчизні. Вони, не вагаючись, пішли на смерть. «Душу

¹ Масштаби «золотої лихоманки» по-більшовицьки відповідали «графікам» геноциду: якщо 1931 р. через систему «торгсину» до державної скарбниці надійшло 6 млн, 1932 р. — близько 50 млн, то 1933 р. — 107 млн валютних карбованців. З них 75,2 % становили коштовні метали — золото, срібло, платина. Так званий «золотобрухт» становив 38 %, монети царського карбування — 18 % від загальної суми валютних надходжень. Якщо 1932 р. торгсин УРСР «заготовив» 21 тунну золота (26,8 млн крб.) та 18,5 тонни срібла (0,3 млн крб.) від населення, то 1933 р. — 44,9 тонни золота (58 млн крб.) і 1420,5 тонни срібла (22,9 млн крб.). За 1 г срібла селянам давали 1 крб. 25 коп., тоді як на Нью-Йоркській біржі — 1 крб. 80 коп. Від такої «дельти» прибутки партії були колосальні. Тільки за чотири місяці діамантових операцій торгсин зібрав діамантів на 600 тис. крб. (Див.: *Надоша О., Гонський В.* Голодомор — це не тільки 7 мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1439 тонн срібла, діаманти, антикваріат тощо // <http://www.pra»da.com.ua/05.01.2007>).

² Див.: *Грабовський С.* Голодомор: російський марксизм на практиці // <http://www.pra»da.com.ua/24.11.2006>.

³ *Крамаренко О.* Чому світ не визнає Голодомор геноцидом? // *День*. — 2006. — 18 жовт.

⁴ Варто нагадати, що так званий «день захітників Отечества» виник 1918 р. як день народження Червоної армії (начебто, на честь її «перемоги» над німцькими військами під Нарвою та Псковом). Але це інша історія, точніше, міфологія іншої держави.

й тіло ми положим за нашу свободу» — рядки національного гімну стали для юних захисників Вітчизни присягою, яку вони виконали з честю. Ці герої мали

вибір, жертва його ніколи немає.

Вороги гарантували їм життя в обмін на зраду Батьківщини. Але вони обрали вічність. Тому 29 січня варте того, щоб саме цю дату відзначати в Україні як *День захисника Вітчизни*.

Де були тоді батьки¹ (це їхній, *grix*), коли діти (студенти й гімназисти) рятували свою Вітчизну? «Треба визнати, жалюгідний інтелектуальний рівень тодішньої «еліти», її державницьких інстинктів та організаційних здібностей. Знайомий розклад, чи не так? — Запитує сьогодні історик Олександр Палій і веде далі. — Через цю «еліту», власне, і було програно війну, з усіма наступними наслідками, включно з Голодомором»². І як результат (за 15 років), — невідворотне покарання.

За оцінкою академіка Ігоря Юхновського, Голодомор — це *логічне* (курсив наш. — Ю. В.) завершення певного ланцюжка подій, які тягнулись з 1918 року, а не раптова, миттєва катастрофа³.

Тепер звернімося до історичної аналогії. Якщо вихід із єгипетського рабства є центральною подією старозавітних євреїв, то центральною подією усієї української історії, безумовно, є Голодомор ХХ ст. як більшовицький геноцид українського народу⁴. Якщо там приблизно 25 000 (?) євреїв на чолі з Мойсеєм вирушили до землі обітованої, то тут, «на рідній, не своїй землі» від терору голодом щоденно вмирало по 25 000 осіб. За два роки українці зазнали катастрофи планетарного масштабу — Україна втратила майже чверть (!) свого етносу. За переписом населення 1926 року, в СРСР жило 81,195 млн (!) українців. Це приблизно стільки ж, скільки на той час там було й росіян. 1939 року населення СРСР у цілому побільшилося. Стало набагато більше і росіян,

¹ «Їхне власне безголів'я робило з них легку здобич» (Див.: *Солдатенко В.* «І справжні, не фальшиві фарби»? Крути: спроба історичної інтерпретації // *Дзеркало тижня.* — 2006. — 28 січ.

² *Палій О.* Голодомор як масове вбивство за етнічною ознакою // <http://www.pra»da.com.ua/>. — 15.11.2006. — Загол. з екрану.

³ Див.: Без правди нам не жити // *День.* — 2006. — 20 жовт.

⁴ Нагадаймо, ключове положення знаменитої Конвенції ООН про запобігання злочинам геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року, згідно з яким *геноцид* — «це дії, скоєні з наміром знищити *повністю* або *частково* будь-яку національну, расову, етнічну або релігійну групу як таку». Зверніть увагу, що йдеться у Конвенції про конкретні дії, не про наміри, але й наміри, поза сумнівом, теж були — досить згадати про оскаженілу сталінську «класову боротьбу» проти «куркуля» (по суті — українського селянина), «чорні дошки» для «неблагодійних» сіл (що реально означало ізоляцію та винищення переважної частини населення), загороджувальні загопи тощо. Отже, всі ознаки геноциду є, питання було лише в політичній волі Верховної Ради. Парламенти 10 країн (Австралія, Естонія, Італія, Канада, Литва, Грузія, Польща, США, Угорщина, Аргентина) + ЮНЕСКО офіційно визнали український Голодомор геноцидом нашого народу. Нарешті, наприкінці 2006 р. у безпрецедентно гострому протистоянні Верховна Рада визнала *Голодомор геноцидом*.

а от українців стало менше майже втричі (!) — 28,1 мільйона...¹

Якщо навіть взяти втрати від Голодомору за максимальними науковими версіями (14 млн жертв), то все ж виникає промовисте запитання: а куди ж у такому разі поділися ще 39,095 млн українців? Адже ніяких світових і так званих громадянських воєн² на території радянської імперії між 1926 та 1939 роками не було, і за кордон виїхати в той час з СРСР вже не було практично ніякої можливості³ коли під час перепису населення 1939 року українцям, що проживали поза межами УРСР, влада запропонувала записатися росіянами, то проблем уже не було. До того ж, усвідомивши, за що саме їх нищили, вони переінакшили свої прізвища на російській лад. Процес русифікації українців в Україні не зупинено навіть і сьогодні, тому й маємо

був <i>Ворошило</i> ,	став	Ворошилов,
був <i>Зозуля</i>	—	Зозулін,
був <i>Коваль</i>	—	Ковальов,
був <i>Козак</i>	—	Козаков,
був <i>Приймак</i>	—	Примаков,
був <i>Чепурний</i>	—	Чепурнов,
був <i>Хрущ</i>	—	Хрущов, т. д., і т. п.

Ось вона — розгорнута, але непрочитана — Чорна Книга буття українського народу. Доки геноцид ХХ ст. не став головною подією в особистій долі кожного українця (*спокуютою гріха*) — через усі покоління і на всі віки — ми ніколи не відбудуємо свого *Храму Воскресіння* і «навіщо тоді дорога, — запитуємо ми, — якщо вона не веде до Храму...»

¹ Див.: *Крамаренко О.* Чому світ не визнає Голодомор геноцидом? // День. — 2006. — 18 жовт.

² NB — термін «громадянська війна» стосовно Радянської Росії неточний — ніякої громадянської війни у 1918–1920 рр. на просторах колишньої царської імперії не було «з більшовиками воювали лише так звані окраїни, але не Московщина» (*Малаянчук С.* До проблеми большевизму — Нью-Йорк, 1956. — С. 11). Навіть червоний терор у його державній фазі принесли в Україну більшовицькі багнети. Це не внутрішній український історичний продукт, а специфіка режиму, встановленого більшовиками в результаті прямої агресії проти УНР.

³ А за що тоді, 1935 р., отримали перші маршальські звання п'ять найвищих військових чинів СРСР? Без участі армії такі масштабні акції — знищення мільйонів українців силами одного НКВД були б просто неможливі. Правда полягає в тому, що з усього СРСР в 1932–1933 р. лише в Україні, а також лише в населених українцями районах Кубані застосовували військові операції з огороження, з тим, щоб не дати населенню врятуватися від голодної смерті. Цілі області України, населені пункти, а також сам кордон УРСР в 1932–1933 р. були оточені військовими загонами, які не випускали людей до інших регіонів СРСР, а також із сіл і містечок у великі міста України. Отже, території, на яких був організований голодомор, оточували військовими кордонами і населення не випустили за їхні межі. Тому Голодомор маємо вважати *геноцидом*, тобто масовим убивством за етнічною ознакою. І це не в змозі заперечити навіть МЗС Росії, попри всі свої зусилля (Див.: *Палій О.* Голодомор як масове вбивство за етнічною ознакою // <http://www.praxda.com.ua/>. — 15.11.2006. — Загол. з екрану).

Політика жертвує людьми заради мети, вони гинуть за ідею, економіка дає їм можливість лише опускатися й пропадати. «Війна — творець, голод — нищитель всього великого» (Геракліт). У першому випадку життя підноситься через смерть (300 юних героїв стали легендою¹, про яких складають пісні; в іншому — голод породжує страх, за яким настає руйнування особистості і неприхована боротьба за існування людино-тварин. Канібалізм² в українських селах — це доконаний факт (рапорти енкавідистів, спомини очевидців тощо), тоді як випадків канібалізму в російських селах не пам'ятає ніхто³.

Тоталітарний режим доклав багато зусиль для того, щоб про Голодомор ХХ ст. мовчали всі, і навіть ті люди, що його пережили, а також їхні діти та внуки. Міжнародна спільнота теж робила вигляд, що тоді нічого не відбувалось. Але основна проблема не в них, а в нас самих — світ ніколи не визнає геноциду, якого не усвідомила абсолютна більшість народу, що його пережив.

Постгеноцидне суспільство (визначення Джеймса Мейса⁴) — це хворе суспільство, хвороба наша — це страх (похилене і сумне обличчя)⁵ який на генетичному рівні передається з покоління у покоління. Позбутися ж страху — означатиме спокутуваний гріх (підняте обличчя). І запорукою цьому стане відновлення нашої історичної пам'яті — «і хто не був записаний у книзі буття, той був кинутий до озера вогненного» (Гал. 6:7).

Отже, осмислення трагедії Голодомору може допомогти повному прочитати всю українську історію, що передбачає не тільки наше право відстоювати самих себе, й право на пізнання себе. Право не тільки на своє майбутнє, а й на своє минуле, а права ці взаємопов'язані й взаємозалежні.

Нарешті, не забуваймо про дві речі, що злочини проти людства (а геноцид — насамперед) не мають і ніколи не матимуть строку давності, а також про слова великого німця Фрідріха Шіллера: «Всесвітня історія — це всесвітній суд»⁶.

Тепер повернімось до питання подвійного сенсу всієї історії, і як він виявляється у суперечності між

¹ Їхня звитяга гідна подвигу біблійних Маккавеїв, які повстали проти насильницької еллінізації Юдеї (167 р. до Р. Х.).

² Канібалізм (від фр. *cannibalisme*) — 1) Людожерство. 2) Поїдання тваринами особин того самого виду, один з різновидів внутрішньородової боротьби за існування.

³ Див.: *Крамаренко О.* Чому світ не визнає Голодомор геноцидом? // День. — 2006. — 18 жовт.

⁴ Чверть століття тому 30-річний американський історик Джеймс Мейс із трибуни міжнародної конференції з голокосту та геноциду в Тель-Авіві перший серед західних дослідників публічно назвав Голодомор-33 актом *геноциду* проти української нації. То був важливий крок до розкриття страхітливої правди, рівнозначний науковому і громадянському подвигу. Він працював в Україні й помер тут. Потім був Роберт Конквест із книгою «Жнива скорботи» (Нью-Йорк, 1986).

⁵ «Похилити обличчя — не бути прощеним, посумніти; підняти обличчя — бути прощеним» (1 М. 4:7).

⁶ Цит. за: Без правди нам не жити // День. — 2006. — 20 жовт.

жінкою та чоловіком.

Існує приватна історія, як уособлення «життя у просторі» через послідовність зачатих і народжених поколінь, та історія публічна, котра, як політичне буття «у формі», захищає й забезпечує перше. Вони знаходять свій вираз в

ідеї сім'ї і *держави*,
тобто через «лінію веретена» і «бік меча»,

а також через образ оселі (сімейного вогнища), де добрих духів подружнього ложа Генія² і Юнону³, як це повелося із стародавнього Риму, охороняє бог вхідних дверей — Янус⁴.

Так історія економіки стає поряд із приватною історією роду. Від тривалості квітучого життя неможливо відокремити його силу, від тайни зачаття й оплодотворення — спосіб харчування. Найчастіше взаємозв'язок того й того виявляється в існуванні здорових, плодovitих і міцних у расовому розумінні селянських родів, що кореняться на своєму шматку землі у шкаралупі селянської хати. І як в образі тіла статевий орган пов'язаний з кругообігом⁵, так і центр оселі, в іншому сенсі, утворює священне домашнє вогнище, Веста.

Саме тому історія економіки означає щось принципово інше ніж історія політики. Економіка — це лише підстава скільки-небудь усвідомленого існування. Важливо не те що індивідуум або народ у цілому перебувають «у формі» — добре харчуються і плодяться, а й те, для чого все це потрібно, і що вище піднімається людина історично, то вище стоїть її політична і релігійна воля над формами й глибиною економічного життя як такого.

Лише з розвитком цивілізації починається занепад усього світу форм і на поверхню виходить обрис голого і нічим не прихованого комфорту. Якщо за часів культури (згадаймо знаменитий вислів Сократа), люди їли, щоб жити, то тепер, за умов цивілізації, переважно живуть, щоб добре їсти і солодко спати. Настає той час, коли заяложений вислів про «голод і любов»⁶ як рушійну силу існування, набуває дійсної справед-

¹ У знатних родинах епохи середньовіччя, коли народжувалась дівчинка, їй в руки вкладали веретено, а коли хлопчик — його прикладали до меча, а потім вже до грудей матері. Відтак починається виховання — дружини і матері, з одного боку, чоловіка і воїна — з іншого.

² Геній (від лат. *genius*) — дух.

³ Юнона [від лат. *Juno (Junonis)*] — богиня неба, покровителька шлюбу, охоронниця жінок.

⁴ Янус (від лат. *Janus*) — бог часу, всякого початку і кінця. Завжди зображається з двома обличчями — старим і молодим, що обернені в різні боки.

⁵ У нас є два органи космічного існування: органи кровообігу і розмноження, обидва вони пов'язані з кругообігом небесних світил, кровообігом від моменту зачаття і до смерті, тобто продовженням вічного кругообігу життя за межами нас самих, коли кров наших пращурів протікає через ланцюг поколінь, об'єднуючи нас (і мертвих, і живих, і ненароджених) єдиною долею, ритмом і часом.

⁶ «Найбурхливіші устремління усякої тварі — похоть і голод, перший — це постійно звернений до них поклик продовжувати свій рід, другий — поклик самозбереження» Дж. Аддисон (1672—1719).

ливості, коли завданням стає вже не готовність до великих справ, а щастя більшості, зручність і вигоди, спокій і затишок, коли на місце великої політики приходить економічна політика як самоціль. Це епоха «сексу у великому місті», який відрізняється від сексу у малому місті лише розмірами самого міста.

Оскільки економіка належить до расового боку життя, вона як і політика, володіє лише звичаями й традиціями, але не має жодної моралі, адже в цьому полягає відмінність

знаті   від   *духівництва,*
фактів   від   *істин.*

Кожна професійна група, як і будь-який стан, наділені само собою зрозумілими почуттями не добра й зла, а

найкращого   та   *поганого.*

Хто цим почуттям не володіє, той позбавлений честі і підлий.

Отже, честь і почуття такту економічно діяльної людини відрізняє її від релігійного світоспоглядання і його фундаментального поняття гріха.

Ніхто цих звичаїв не встановлював і пером не записував, однак вони існують як і будь-які станові звичаї взагалі, вони змінюються від епохи до епохи і незмінно обов'язкові лише в колі тих, хто сюди належить.

До аристократичних чеснот — вірності, хоробрості, лицарства і товариствськості, властивих всім професійним групам, тут додаються наполегливість, прагнення успіху й почуття дистанції. Всім цим володіють, самі того не усвідомлюючи доти, доки хтось їх не порушить; на противагу релігійним заповідям — вічним і універсальним, — які назавжди залишаться незреалізованими ідеалами, які треба завчити, щоб знати їх і йти за ними.

Фундаментальні релігійно-аскетичні поняття, такі як «самота» і «безгрішність»¹ не мають жодного сенсу в економічному житті. Для кожного справді святого економіка сама собою — це вже гріх², не кажучи вже про лихварство і вдоволення розкішшю або ж заздрість, яку бідний відчуває щодо багатства. Притча про «польові лілії» для глибоко релігійних і філософських натур — безумовна істина. Центром ваги свого ества вони перебувають поза економікою й політикою, як і поза іншими факторами «світу цього». Про це свідчить епоха Ісуса Христа і життя Діогена, святого Бернара, а також Канта чи Сквороди. Такі люди вибирають добровільну бідність, усамітнення або мандри, ховаючись у чернечих келіях або учених кабінетах від світу цього.

¹ Знаменитий Генрі Форд, напевно, мав всі підстави, щоб заявити: «Свій другий мільйон я заробив уже чесно».

² Порівняйте: *Вебер М.* Избр. произведения. — М., 1990. — С. 91—92.

Ні релігія¹, ні філософія ніколи не брали участі в економічній діяльності. Займалися нею завжди тільки політичний організм певної церкви, або соціальний організм товариства, яке теоретизує². Така діяльність завжди є компромісом із «цим світом» і знаком «волі до влади». Відоме запитання Пілата: «що є істина?» встановлює також і співвідношення між

економікою та наукою.

Релігійна людина з катехизисом у руках (або ж філософ із «ідеальною державою», «суспільною угодою», чи «маніфестом») марно намагається удосконалити навколишній світ політики, який завжди йде своєю дорогою, залишаючи «удосконалювача» наодинці зі своїми думками. Перед святим, як і перед ученим постає вибір:

1) *притосуватися* і тоді він стає церковним політиком, або філософом-правителем, або ж поетом-політиком, який подався у депутати і втратив совість;

2) «*втікати*» від світу, стати самотником, мандрівним філософом³, або ж розпрощатися із життям взагалі, як це робили античні мислителі, наслідуючи Сенеку.

Не дивно, що теж саме повторюється, і не без комізму, всередині міської духовності. Філософ, який створює етико-соціальну систему, сповнену абстрактних чеснот, звісно, єдино правильну, намагається повчати економіку, як вона повинна жити і до чого прагнути, на підставі яких принципів розподіляти матеріальні блага тощо. Утім, не має жодного значення, чи це система ліберальна, анархістська або ж соціалістична, і хто її створив — Платон, Прудон чи Маркс. Проте економіка, як завжди, йде далі, залишаючи мислителів вибір: усунутись від економічного життя і «вилити на папері»⁴ своє обурення з приводу цього світу, або вступити у світ економічної політики, де він обов'язково стане посміховиськом⁵, або ж він пошле свою теорію під три чорти, щоб відвоювати собі місце під сонцем⁶.

Якщо можна говорити про так зване «економічне життя» рослини, то воно відбувається на ній і всередині неї. Рослина — лише арена і безвільний об'єкт природних процесів. Той же рослинний, окутаний сном елемент, лежить в основі «економіки» людського тіла, що перебуває в утробі матері й веде безвільне існування. Проте до організму, який вільно пересувається у просторі, додається ще й елемент неспанья, тобто

¹ Не плутайте релігію і церкву як інститут, як землевласника.

² Щось на кшталт літфонду при Спілці письменників радянської доби, який розподіляв дачні ділянки, автомобілі, норкові шапки та інші матеріальні блага.

³ Як це робив наш Скворода, додаючи: «Світ ловив мене, та не впіймав»...

⁴ Як це робили Прудон у «Філософії злиднів» і Маркс у «Капіталі».

⁵ Як це сталося з усіма академіками від політекономії під час горбачовської «перебудови» і програми «100 днів».

⁶ А це вже шлях Чубайса і Пинзеника.

відчуття, що змушує його самостійно турбуватися про підтримку життя. Це породжує страх перед життям, відтак жива істота відчуває все навколо себе, донюхується, дослухається, вдивляється у світ, щораз розвинутішими органами відчуттів, а потім і рухається в просторі, щоб

*знайти,
зібрати,
наздогнати,
перехитрити,
відібрати здобич.*

У деяких видів тварин, наприклад, бобрів, білок, мурах, бджіл і хижих звірів, ці дії виростають до зачатків економічної діяльності, що передбачає міркування, тобто відокремлення

розуміння від відчуття.

Істота стає людиною, коли її розуміння звільнюється від відчуттів і перетворюється на мислення, творчо впливаючи на взаємовідношення мікро-і макрокосмосу.

Економічне мислення піднімається вище від цього рівня і дозволяє орати ниву, одомашнювати тварин, видозмінювати й обробляти матеріали, щоб підвищувати рівень життя і перетворити залежність від навколишнього світу на панування над ним. Таке мислення є основою будь-якої культури. Раса використовує економічне мислення, яке інколи стає настільки потужним, що відокремлюється від своїх цілей, будуючи абстрактні теорії і, губиться в утопійних далях.

Усе вище економічне життя розвивається на базі селянства і над ним. Лише селянство не має собі попередників. У певному сенсі воно є расою, яка веде рослинний (буквально — закорінений у ґрунт) спосіб життя і немає історії. Селянство виробляє тільки для себе і само ж споживає. Воно завжди самодостатнє, зі звернутим до світу поглядом, в якому всі інші економічні істоти видаються чимось випадковим і заслуговують зневаги. Виробничому різновиду економіки протистоїть суто завойовницька (хижацька за своєю природою), яка завжди використовує першу як об'єкт, живиться нею, обкладаючи даниною, або просто грабуючи її.

Політика і торгівля первісно нероздільні, обидві мають воювничий характер, воліють накинати свою волю, прагнуть влади і здобичі; вони привносять із собою цілковито інший погляд на світ — згори вниз. Це достатньо яскраво демонструє вибір тварин для геральдичних знаків — тут леви й ведмеді, грифи і яструби, взагалі — *хижаки*, тому що, все решта — *здобич*.

Війни первісно були тільки загарбницькі, а торгівля — нерозривно пов'язана з грабунком і піратством. Політика й торгівля у розвинутій формі — це вже мистецтво досягнення переваги над супротивником завдяки духовній перевазі. Обидва види цієї

діяльності — це ніщо інше як заміна війни іншими засобами. «Газові» чи «м'ясо-молочні» війни — це теж війни, тільки іншими засобами. Основою будь-якої дипломатії є *торг*, і, навпаки, основою будь-якого торгу є *дипломатія*, і обидві вони ґрунтуються на принциповому знанні людей і фізіогномічному такті. Чого найбільше бракує українській дипломатії — це уміння торгуватися, а бізнесовим колам — бути тонкими дипломатами в хижацькому оточенні численних «газпромів». Дух підприємництва, щоб мати успіх, вимагає стратегічного дару полководця. Справжній володар і державний діяч воліє володарювати і правити, проте справжній підприємець бажає лише одного — бути багатим і багатіти, як сьогодні це робить Білл Гейтс. Але тут виникає і відмінність між

економікою як засобом і *економікою як метою*.

Можна воліти здобичі заради влади і влади заради здобичі, адже фінансова економіка вважається засобом управління, коли вся нація виступає об'єктом стягнення данини у вигляді податків і мита, які використовуються не для поліпшення умов життя, а для забезпечення історичної стабільності та посилення влади.

Той, хто прагне лише економічної вигоди, завжди буде нездалим у політичному мисленні. Економічне і політичне мислення, збігаючись за формою, докорінно відрізняється за своїм спрямуванням і у всіх дрібницях за тактикою. Великі ділові успіхи пробуджують відчуття необмеженої суспільної влади. Лише тоді, коли людина перестає відчувати свою підприємницьку діяльність як приватну справу задля примноження майна, виникає можливість перетворення її з «ділка» на *політика*. Проте для людей зі світу політики існує зворотна небезпека, яка полягає у тому, що їхнє мислення й воля до виконання історичних завдань зводиться до простої турботи про власний добробут, про «хатину» серед вікових смерек. Тоді зі знаті виходить розбійницьке лицарство. Так з'являються відомі князі, міністри, народні лідери і революційні герої, усе бажання яких зводиться тільки до насолоди життя і до нагромадження незчисленних багатств. Тоді нема майже ніякої різниці між

Версалем і *клубом яacobінців,*
підприємцями і *робітничими лідерами,*
генерал-губернаторами і *секретарями обкому*¹.

Політика тих, хто вже «дорвався» в епоху зрілої демократії часто ідентична не тільки з торгівлею, а й з найбруднішими спекуляціями великих міст. Саме тут, на думку О. Шпенглера

¹ Нічого дивного немає у тому, що В. Путін відновив старі імперські губернії на чолі з бойовими генералами, більше того, у найбільших корпораціях Росії віцепрезидентами є колишні генерали і полковники спецслужб. Росія — це абсолютне правління бюрократії, яка взяла на себе функцію контролю за розподілом економічного продукту. У цьому виявляється інваріант Російської імперії, а двоголовий орел і триколон — лише її символи.

розкривається потаємний хід будь-якої високої культури. На початку з'являються прагани —

знать   і   духівництво,
із своєю символікою

часу   і   простору.

Це відбувається саме тоді, коли

політичне життя   і   релігійне переживання

набувають стабільної рівноваги, у надрах якої ще несвідомо протікає економічне життя у визначеному нею (культурою) річищі. Коли ж потік існування, виявляється у кам'яних нагромадженнях міст, роль лідера на етапі дозрівання цивілізації завжди виконують

гроші   й   дух.

Тоді як

героїзм   і   святість,

символічний розмах яких, характерний для ранньої доби, стають рідкістю і виявляються лише у вузьких колах. Їхнє місце посідають твереза буржуазна ясність мислення. Тоді закінчення теоретичної системи або укладання економічного контракту, по суті, є лише різновидом високопрофесійної діяльності інтелектуалів¹. За своїм символічним рангом політичне і економічне життя майже ніяк не відокремлене одне від одного, релігійне й економічне пізнання проникають одне в одне, дотикаються й переміщуються. У суєті великого міста потік існування втрачає свою чітку й багату форму.

Звідси бере початок морфологія економічної історії. Первісна людська економіка, завжди подібна до «економіки» рослин і тварин. Вона повністю охоплює всю примітивну епоху і завжди є у високій культурі. Люди розводять тварин і вирощують злаки шляхом приручення, культивування, добирання найкращих видів, тут використовують вогонь і метал. Все це наскрізь наповнене політико-релігійними звичаями і смислами, причому без можливості чітко розмежувати табу і тотем, тут панує голод, душевний страх, статевий потяг, мистецтво, війни, ритуальне жертвопринесення, вірування й досвід.

Чимось цілковито іншим за своєю ідеєю й розвитком виявляється строго оформлена і чітко окреслена за темпом і тривалістю економічна історія високих культур, кожна з яких має власний економічний стиль. Феодальним відносинам відповідає економіка країн, де немає міста.

Коли провідне становище в державі посідають міста, виникає і міська економіка, базована на грошах, яка з дозріванням

¹ Від середини XIX ст. стає помітною різниця між російською інтелігенцією і західними інтелектуалами — це так звані «зайві люди» і активні гравці, «обломови» і «штольци».

цивілізації перетворюється на диктатуру грошей. Одночасно й паралельно у світових столицях перемогу святкує демократія.

Кожній культурі властивий свій незалежний світ форм. Тілесні гроші аполлонівського стилю (викарбувані монети) так само далекі від фаустівських динамічних грошей (кредитні операції за чековими книжками), як античний поліс від західноєвропейської держави. Економічне і суспільне життя вибудовується за принципом піраміди:

1) внизу зберігається абсолютно примітивна, до якої майже не доторкнулася культура, економіка села;

2) пізня міська економіка, як справа рук лише вирішальної меншості, завжди дивиться на патріархальне сільське господарство з висока, селяни ж із ненавистю дивляться «знизугору», на життя, що вирує за стінами міст;

3) на завершальному етапі — великі міста породжують цивілізовану (глобальну) світову економіку, контрольовану дуже вузькими колами, яка абсолютно підпорядковує собі все провінційне господарство. Врешті-решт розвиток переходить у тривалий і незмінний стан (сьогодні це називають — сталим розвитком), якому характерне дивне змішувння вишуканої духовності й абсолютно примітивних рис, із якими греки ознайомилися в Єгипті, а згодом європейці в Індії та Китаї.

На противагу цьому економічному рухові люди «тримають форму» як економічні класи, подібно до того, як вони «тримають форму» у світовій історії як політичний стан. Будь-яка окрема людина завжди посідає певне становище в рамках економічної структури, подібно до того, як вона займає який-небудь ранг усередині суспільства. Одночасно обидва ці види належності визначають її почуття, думки і поведінку. Життя хоче бути тут, воно хоче щось важити. Проте велика плутанина в наших поняттях починається тоді, коли політичні партії сьогоднішні, і в елліністичний час, воліють зробити спосіб життя окремих економічних груп щасливішим, так би мовити облагородити їх, піднісши їх до політичного стану, як це зробив Маркс із класом найманих фабричних робітників, надавши йому статус класу-гегемона¹.

До духівництва належать учені, які ведуть характерний для цього кола людей — усамітнений спосіб життя у великих містах. Сюди також слід віднести і лікарів, яких у прадавні часи неможливо було відокремити від жерців, священників, і різного гатунку знахарів і чаклунів. Проте

замком і собором

закінчується велика символіка. *Tiers*² — це вже не стан, а залишок, строкате й різнопланове скупчення, що набуває значення у великих містах і тільки на момент політичного протесту. Тому він до-

¹ Гегемонія (від грец. *hegemonia* — провід, керівництво) — керівництво, керівна роль якого-небудь класу, держави щодо інших класів або держав.

² Те, що Платон називав «третім станом».

дає собі ваги, виступаючи на боці тієї чи тієї партії. Самовідчуття виникає не від того, що ти буржуа, а, тому що «ліберал», а отже, ти не втілюєш у своїй особі якоїсь великої речі, а належиш до неї лише через свої переконання. Унаслідок слабкості цієї суспільної оформленості на перший план виступає економічний момент у вигляді «буржуазних» профспілок, гільдій і об'єднань.

Селянство в економічному плані є першим і чи не єдиним споконвіку продукуючим видом життя, який тільки і робить можливим будь-яке інше. Сюди належать і пастухи, і рибалки, і мисливці. Крім того, існує глибинний зв'язок між селянством і гірниками: метал видобувають у шахті як хліб на полях і здобич у лісах. Прастани в ранні часи теж повністю базують своє життєзабезпечення полюванням, розведенням тварин і володінням землею.

Протистоїть усім їм *посередницький*, торговий і хизацький за своєю суттю спосіб життя¹. Торгівля, при порівняно малій кількості тих, хто нею займається, має колосальну владу і дуже рано стає вже доконечною. Це вишуканий паразитизм, абсолютно непродукуючий і тому чужий до землі, блукаючий, «вільний» і до того ж не обтяжений душевно мораллю і звичаями землі: життя, що живиться від іншого життя. Між цими двома видами економіки виникає третій її різновид, це, так би мовити, економіка переробної техніки, що виявляється у численних ремеслах, промислах і професіях, саме вони привносять творчий характер у вивчення природи. Честь і совість представників цих професій назавжди пов'язані з результатами їхньої праці². У виробничій, переробній і посередницькій економіці, як і в політиці, і в житті взагалі, існують

суб'єкти   й   *об'єкти керівництва,*

тобто цілі групи людей, які дають вказівки, ухвалюють рішення, організовують виконання, контролюють тощо, і ті, які лише виконують чужі рішення. Різниця у ранзі може бути різною або ледь помітною, просування угору — є абсолютно немислимим або само собою стає зрозумілим³. Відмінності ці диктують традиція і закон, талант і майнове становище, кількість населення, рівень розвитку культури, економічне стано-

¹ Від первісного мореплавання (піратства) до біржових та фондових оборотів світових столиць. Усе обертання, що здійснюється річками, морями, океанами, шосейними, залізничними і повітряними шляхами, також належить сюди.

² Сучасне машинно-тракторне сільське господарство характеризується західним типом винахідника та інженера. Гірничі і металургійні промисловості й дотепер сприймаються як шляхетніша справа, ніж, наприклад, хімічна промисловість або енергетика. У цій галузі працює найдавніша технічна «аристократія» (у царській Росії її називали — «белая кость»), яка веде свій родовід від містичного першообразу коваля, а він — від легендарного титана Прометея.

³ Якщо ти колгоспник радянської і пострадянської доби, то як би ти не працював і любив землю, тебе ніколи не «оберуть» головою цього, так би мовити, «колективного» господарства. І, навпаки, якщо ти належиш до номенклатури тебе, просувають «угору», або по «горизонталі» від одного колгоспу до іншого, від одної керівної посади до іншої.

вище, проте вони завжди існують, вони задані разом із самим життям і ніхто їх ніколи не скасує.

З економічного погляду, ніякого «робітничого класу» не існує. Це витвір теоретиків, котрі розглядали становище тільки фабричних робітників в Англії, у промисловій країні, де майже не було селянства, та ще в один із перехідних періодів, і поширили цю схему на всі культури і на всі епохи. Політики підхопили цю ідею і використали її для створення партій. Реально ж існує необхідна кількість видів суто службової діяльності у цеху, конторі, машбюро і корабельному трюмі. Отже, лише партійна політика пізніх періодів розвитку культури, за допомогою гасел гуртує їх у єдину протестувальну масу, щоб скористатись нею у своїх цілях.

Античний раб як державно-правове поняття для політичного тіла, яким був античний поліс, не існує, тоді як в економічному плані він може бути селянином, ремісником тощо.

На ранньому етапі будь-якої культури починається економічне життя у його стабільній формі. Населення веде суто сільський (закорінений) спосіб життя у сільській місцевості. Для нього ще не існує ніякого міського світовідчуття й переживання. Те, що виникає поряд із селом, із замком, монастирем, храмом — це ще не місто, а ринок (точніше базар), — простий пункт перетину селянських інтересів.

У цьому житті, де кожний щось виробляє і споживає, виникають товари, і споконвічний процес їх розподілу називається товарообміном, у процесі якого товари з одного життєвого кругообігу переходять в інший. За своєю сутністю, за своєю душею цей товар нерозривно пов'язаний з тим життям, яке його породило або має потребу в ньому. Селянин гонить на базар «свою» корову¹, жінка ховає у скрині «свої» прикраси. І слово «масток» починається від рослинної за своєю природою власності — він «має», вона «має»; подібно до того, як «садиба» — походить від «свого» саду, тобто існування якого пов'язане з глибоким закоріненням у ґрунт. Ще не існує ні поняття вартості, ні загального еквівалентного товару². Торговець входить у такт і хід цього товарообміну тільки як посередник³.

Абсолютно інший спосіб життя пробуджується разом із душею міста. Як тільки ринок (буквально — площа-ринок) перетворюється на місто, він перестає бути простим перехрестям торговельних шляхів, що існують у сільській місцевості, а

¹ Для селянина на ранніх ступенях розвитку культури «його» корова — передусім жива істота, а потім уже предмет обміну.

² Монети ранньоготичного часу як наслідування античності карбували лише як знаки суверенітету, адже вони беруть участь в економічному житті лише як товари: шматочок золота коштує стільки ж, як і корова, а не навпаки.

³ Тому він так часто виникає не з сільського життя, яке непроникливо замкнене саме в собі, а виступає у ролі байдужого до нього чужинця. Такими були фінікійці на зорі античності, римляни на Сході в епоху Митридата, євреї в усі часи, а також візантійці, перси та вірмени на Заході готичного періоду, араби в Судані, індійці у Східній Африці, західноєвропейці у Росії.

з'являється абсолютно інший світ усередині стін. Найважливіша відмінність у тому, що справжній мешканець міста не є виробником у первісному «земному» сенсі цього слова. Він не має внутрішнього зв'язку і з ґрунтом, і майном, яке проходить через його руки. Майно не є частиною його життя (це не те, що корова для селянина), він розглядає його збоку і тільки крізь призму підтримання власного життя. Отже,

добро   стає   *товаром,*
обмін   —   *товарообігом,*
місце   мислення продуктами   *посідає мислення грішми,*

або грошове мислення. Абстрактне поняття «грошей» повністю відповідає абстрактному поняттю «числа». І те, і те абсолютно необмежені.

Усі сучасні грошові теорії припускаються помилки, виходячи не з форми економічного мислення, а з вартості грошей або навіть матеріалу, із якого виготовлені платіжні засоби¹. Гроші, як і число або право, це категорії мислення. Існує грошове мислення, так само як і юридичне, математичне або технічне мислення навколишнього світу. Візуальний образ будинку викликає абсолютно різні асоціації, залежно від того, хто його бачить: торговець, суддя або інженер. Один у ньому вбачає грошовий баланс, інший — об'єкт правової суперечки, третій оцінює можливість його руйнації. Найближче до грошового мислення стоїть математика.

Навколишній світ можна мислити грошово, так само, як його можна мислити юридично, математично або технічно. Мислити економічно — означає рахувати². Звідси починаються різні теорії вартості. Згідно з ідеєю, усі вони повинні були б бути об'єктивними, проте будуються на суб'єктивних засадах, інакше і бути не може. Теорія Маркса, наприклад, визначає «вартість як таку» так, як цього вимагають інтереси робітничого класу, тоді як внесок винахідника й організатора, виявляється, вартості не має. Проте оголошувати її хибною було б неправильно. Усі ці учення *істинні* для їхніх прибічників і *хибні* для супротивників, але питання в іншому: чи буде людина прибічником або супротивником, визначається не логікою аргументації, не резонами, а самим життям.

Маєток, як те, що органічно пов'язане з життям і ґрунтом, завдяки грошовому способу мислення перетворюється на майно, яке за своєю суттю завжди «рухоме» і якісно невизначене: адже воно складається не з товарів, а «вкладається» у

¹ Долар або євро так само не є «грошима», як і метр або грам не є силою. Монети або банкноти — це реальні вартості. Саме тому, що ми не знаємо античної фізики, ми не плутаємо поняття гравітації і гирю, як це ми робимо на підставі античної математики з числом і величиною, і уподібнюючись до античних монет, з грішми та їх речовим виразом.

² За радянських часів нас учили не «рахувати», а швидше — заклинати: «економіка повинна бути економічною».

них. Само собою воно має лише суто числовий вираз кількості грошової вартості. «Розмір» майна — це те, що можна порівняти з «обсягом» мастку.

Грошове мислення своїм осідком вибирає місто і перетворює його на грошовий ринок або грошовий майданчик (сучасні біржі¹) центр вартості. Саме тут потік грошових вартостей пронизує, одухотворює і підпорядковує собі потік товарів. Відтак торговець перетворюється з органу економічного життя на його *господаря й диктатора*.

Грошове мислення — це завжди торгове, «ділове», «підприємницьке» і «бізнесове» мислення. Мислення грішми (на відміну від мислення образами, поняттями тощо), споконвіку було загарбницьким і хижацьким за своїм духом, воно передбачає економіку, що продукує і розвивається, а також боротьбу за нові джерела економіки, нові території і нові ринки збуту.

Слова «виторг», «прибуток», «спекуляція»² прямо вказує на *вигоду*, яку попутньо приносять речі, спрямовані до споживача. Щоб зрозуміти це, треба повністю зануритися у дух і економічне бачення справжнього торговця. Він працює не для задоволення власних потреб, а на продаж, «за гроші». Підприємницьке сприйняття поступово охоплює всі види діяльності.

Селянин, будучи внутрішньо пов'язаним з товарообігом, був одночасно і давачем, і отримувачем. З появою грошового обігу між виробником і споживачем, між двома розділеними світами з'являється «хтось третій», чие мислення тієї ж миті стає панівним у діловому житті. Він примушує першого до пропозиції, а другому нав'язує попит: і той, і той звертаються саме до нього; тут посередництво піднесено до рівня монополії і головної діяльності в економічному житті. Врешті-решт посередник підкорює своїм інтересам і виробників, і споживачів, змушує обох тримати «форму»: перших виробляти ті товари, які вважає потрібними, а інших — купувати те, що він їм нав'язує.

У всіх культурах розвиток йде цим шляхом. Той, хто оволодів цим стилем мислення, стає майстром робити гроші³. А той, хто не засвоїв такого стилю мислення, завжди буде об'єктом грошових впливів великого міста. Відмінність між

селянином і *міським мешканцем* —

це не тільки різниця між

селом і *містом*,

¹ Сучасні біржі за своєю суттю — це органи думки зрілої грошової економіки.

² Спекуляція, — ї, ж. 1. Скуповування та перепродаж цінностей (цінних паперів, товарів, майна і т. ін.) з нестійким курсом для одержання зиску на різниці в курсі, в цінах. 2. Незаконне скуповування та перепродаж товарів за підвищеними цінами для наживи. (Див.: Великий тлумачний словник суч. укр. мови. — К.; Ірпінь, 2001. — С. 1167).

³ Аж до сучасних акул грошового ринку, які займаються посередництвом посередництва і ведуть з товаром «гроші» азартну гру, як це описав Е. Золя у романі «Гроші» (1891).

але й між

<i>майном</i>	і	<i>грішми,</i>
<i>обійстям</i>	і	<i>капіталом,</i>
<i>добром</i>	і	<i>багатством</i> ¹ .

Розкішна культура аристократичних дворів проростає разом із людиною і з нею зливається, як це є в житті стародавніх родів, які ще й сьогодні живуть у сільських маєтках. Культура ж буржуазії = «комфорту». Вона є чимось привнесеним ззовні — тим, що взагалі можна «оплатити»².

Будь-яка високорозвинута економіка може бути тільки міською. Світову економіку, тобто економіку усіх цивілізацій, можна було б назвати економікою світових столиць. Світові й економічні долі вирішуються у центрах концентрації грошей (грошових майданчиків): у Вавілоні, Фівах, Римі, Візантії і Багдаді, у Лондоні й Парижі, Берліні, Нью-Йорку або Токіо. Усе решта — це провінційна економіка, яка обмежено й повільно здійснює свої оберти, не усвідомлюючи навіть своєї залежності.

Гроші стають *формою духовної енергії*, в якій виявляється концентрована воля до панування, політична, соціальна, технічна, розумова здатність, пристрасне устремління до життя високого польоту. Б. Шоу абсолютно мав рацію, коли писав: «Загальна повага до грошей — єдиний обнадійливий факт нашої цивілізації... Гроші й життя нероздільні... Гроші — це саме життя»³. Отже, цивілізація означає такий ступінь культури, де *традиції* й *особистість* втратили своє безпосереднє значення, і будь-яка ідея, щоб бути зреалізованою, повинна бути спочатку помислена у грошах. Якщо колись людина була багатою, тому що мала владу, то тепер вона має владу, тому що має гроші⁴. Лише гроші можуть піднести дух і посадити його на трон. Демократія — це досконала й довершена тотожність

<i>грошей</i>	і	<i>політичної влади:</i>
<i>малі гроші</i>	=	<i>малій владі,</i>
<i>великі гроші</i>	=	<i>великій владі.</i>

В історії економіки будь-якої культури відбувається відчайдушна боротьба, яку ведуть

традиція раси проти *духу грошей*.

¹ Добро, наприклад, неможливо успадкувати — його можна тільки нажити, тоді як багатство можна й успадкувати.

² Так само і з буржуазним ідеалом свободи. Згідно з теорією і за конституцією, усі засадничо є вільними. У реальному житті міста незалежним можна бути тільки за допомогою грошей.

³ Цит. за: Шпенглер О. Закат Європы: Очерки морфологии мировой истории. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. — Мн.: ООО „Попурри“, 1999. — С. 642.

⁴ Якщо народними депутатами першого демократичного скликання ставали дисиденти, відомі письменники, які потім поліпшували своє матеріальне становище, то сьогоднішні «крутелики» витрачають колосальні кошти, щоб через «входження у владу», захистити і примножити своє матеріальне становище.

Знамениті селянські війни, що відбуваються на пізньому етапі розвитку культури, слід розглядати як перше повстання

<i>крові</i>	проти	<i>духу,</i>
<i>села</i>	проти	<i>міста.</i>

Якщо гроші не можуть захопити маєтку, тоді вони проникають у саме мислення селянина й аристократа. У результаті — успадковані родові гнізда (маєтності) перетворюються на майно, яке тільки вкладене в земельне володіння і як таке вже рухоме¹.

Гроші прагнуть до мобілізації всіх речей. Останній бастион, який протистоїть духові грошей — це земля, українська земля. І той, «хто мобілізує ґрунт, оберне його у порох», — застерігав барон фон Штайн². Світова економіка — це економіка абстрактних, повністю відірваних від землі, плінних цінностей³.

Фаустівське грошове мислення «відкриває» цілі континенти, використовуючи енергію великих рік, мускульну силу населення величезних ландшафтів, поклади вугілля, дикі ліси, закони природи і перетворює їх на фінансову енергію, яка згодом знаходить собі вихід у формі преси, виборів, бюджетів і армій, що слугують втіленню у життя задумів правителів.

Будь-якій культурі властиве своє грошове мислення і власний символ грошей, за допомогою яких вона робить видимим свій принцип оцінки в економіці. Дотепер неможливо описати ідею грошей, яка, наприклад, була основою єгипетського натурального й безготівкового грошового обміну. Єдине, що ми можемо, це лише зіставити гроші

<i>аполлонівські</i>	та	<i>фаустівські,</i>
<i>гроші як величину</i>	і	<i>гроші як функцію.</i>

Для античної людини навколишній світ, навіть з економічного погляду, видається як сума тіл, які рухаються, мандрують, зіштовхуються, взаємно поборюючи й знищуючи одне одного, як це описував атоміст Демокріт. Людина — це тіло серед інших тіл. Поліс, як сума тіл, представляє собою теж тіло, тільки вищого порядку. Подібно до того, як статуя Аполлона репрезентує античне божество, античні гроші також виступають у тілесній формі. Біля 650 р. одночасно з дорійськими храмами й античними статуями виникла монета — металева міра ваги у вишукано відкарбованій формі. Вартість як величина існувала споконвіку, вона давня як і вся культура. І

¹ «Фермер» — це людина, яка пов'язана з ділянкою землі лише через практичні стосунки.

² Див.: Шпенглер О. Закат Європи: Очерки морфології мирової історії. Т. 2. Всемирно-історическіе перспективи. — Минск, 1999. — С. 642.

³ Щораз вища інтенсивність цього мислення створює образ економіки як нарощування готівкової грошової маси, як щось абсолютно абстрактне і уявне, вона немає нічого спільного з видимим запасом золота як товару. Саме тому дедалі більша енергія грошового мислення породжує в усіх культурах відчуття, що «ціна грошей падає».

досі цей античний витвір ми зараховуємо до одного з чудових «досягнень людства», після чого повсюди почали карбувати власні монети так само, як і споруджувати статуї на майданах і вулицях своїх міст.

Монета як гроші — це суто античне явище, яке можливе лише в евклідовому оточенні, там вона панувала у всьому економічному житті, оформлюючи й утворюючи його. Такі поняття, як «прибуток», «майно», «борг», «капітал», означають в античних містах щось принципово інше, ніж у нас, оскільки під ним розуміється не економічна енергія, що випромінюється з однієї точки, а сума речей, що має цінність і перебуває в одних руках.

Майно — це завжди *рухомий готівковий запас*, який змінюється унаслідок додавання або віднімання цінних предметів і не має нічого спільного із земельною власністю. Ці два поняття в античному мисленні абсолютно відокремлені. Кредит (в античному розумінні) полягає у позичці готівкових грошей і очікуванні того, що вони можуть бути повернені назад у точно такому ж вигляді¹.

Наскільки важко було античній людині уявити собі переведення у тілесні гроші такої невиокремленої зі всіх боків речі, як земельні наділи, показують кам'яні сваї (стели) на грецьких земельних ділянках, які повинні були нагадувати собою іпотеку². Зазвичай, купівля відбувалася у присутності свідків, коли в обмін на монету з рук у руки передавали і жменьку землі. Як наслідок, там ніколи не було справжньої торгівлі товарами, як її нема сьогодні і в Україні, доки земля не стане економічним товаром за всіма державно-правовими нормами, а не у вигляді «хабарів», «послуг» тощо.

Упорядковане співвідношення між вартістю землі та грошовою вартістю так само немислиме для античного розуміння, як і співвідношення між художньою і грошовою цінностями. Духовні, а отже, безтілесні витвори, такі, як драма або фрески, з погляду античної економіки, абсолютно не мають жодної вартості.

Лише мислення тілесними грошима робить зрозумілим, наприклад, масові страти багатців за другої тиранії, щоб приборати до своїх рук більшу частину готівкових грошей, що перебували на той час в обігу. А римські ветерани взагалі все своє майно носили на собі у вигляді коштовних металів. Звідси і вислів: «Все своє — ношу з собою».

Античне багатство — це не маєтності, а радше купа грошей. Тоді як сьогодні найбагатша людина світу — Білл Гейтс готівкою має не більше ніж середньостатистичний америка-

¹ Подібно до того, як нещодавно ми позичали у сусідів „троячку» до «зарплати».

² Від (грец. *hypothēkē* — застава), застава нерухомого майна, переважно землі, будівель тощо для одержання позички, закладна на заставлене майно, борг за іпотечним кредитом.

нець. Античний грошовий майданчик — це не кредитний центр, як сучасні біржі, а місто, у якому була зібрана значна частина готівкових грошей усього світу. Можна припустити, що в епоху Цезаря більша половина античного золота постійно була в Римі. Тоді як сьогодні дві третини готівки доларів США постійно обертається поза її межами.

Приблизно від Ганнібала цей світ вступив в епоху панування грошей у тих межах, на які поширювалася його влада. Щоб покрити щораз більшу потребу в готівкових грошах, люди звернули свою увагу на рабів, які були ще одним *різновидом тіл* і могли служити своєрідними античними грошима. Раб ніколи не був особистістю, а річчю (в економічно-правовому плані) і тому міг мислитися, як гроші, як жива готівка.

Від цього моменту і надалі, античний раб виявляється чимось небувалим у всій економічній історії. Властивості монети були перенесені на живий об'єкт, відтак, поряд із металевою готівкою на сцену виступає і «людська готівка». Виник предивний вид подвійної валюти і своєрідний спосіб оцінки. Раб як «людська готівка» має свій курс, тоді як земельний наділ його немає. Раб є засобом для накопичування великої готівкової маси, і лише цим пояснюється неймовірна концентрація рабів у Римі.

Доки кількість рабів обмежувалося потребами господарства, вона була невеликою і завжди легко покривалася за рахунок військової здобичі й оборнення у рабство за борги. Навіть в Афінах раби ніколи не становили третини населення. Рабство мало державно-правовий, а не економічний характер.

Оскільки антична економіка мала статичну природу, а не динамічну, і їй не відоме планомірне освоєння енергетичних джерел, то раби в Римі існували не для того, щоб їх експлуатувати. Радше їх намагалися чим-небудь і де-небудь задіяти, щоб виправдовувати їх велику кількість. Перевагу надавали тим рабам, які мали неординарні здібності, певну кваліфікацію, оскільки за рівних видатків на їх утримання вони мали вищу вартість. Їх віддавали в оренду, як сьогодні передають футболістів, або як дають гроші в борг. Їм надавали право самостійно вести своє господарство. Ними збивали ціни на вільну працю — усе робилося лише для того, щоб покрити видатки на підтримання «форми» цього «живого капіталу»¹. Більшу частину рабів так і ніколи не вдавалось «доцільно» використовувати. Вони виконували своє найважливіше завдання тільки

¹ У цьому полягає повна протилежність щодо негритянської работоргівлі в період нашого бароко, яка була лише підготовчим етапом на шляху до машинного виробництва. Це була економічна організація «живої енергії», від якої згодом перейшли до енергії вугілля і парової машини. Перше стали сприймати як аморальне лише тоді, коли прижилося друге. З цього погляду перемога Півночі в американській Громадянській війні 1865 р. означала економічну перемогу концентрованої енергії вугілля над простою енергією мускулів.

тим, що були завжди як грошові знаки, завжди «під рукою», і їх кількість не мала природних обмежень.

Отже, потреба в рабах зростає до колосальних масштабів і спричиняє наступні війни, єдиним сенсом яких було взяти в полон якнайбільше рабів. Коли, наприклад, при зруйнуванні чужих міст золоті статуї перековували на монети, а мешканців виводили на невольницький ринок, для античного мислення це була одна і та ж операція: у тому й іншому випадку тілесні предмети перетворювалися на гроші.

Найяскравіша протилежність цьому є фаустівський символ *грошей як функції*, як сили, чия цінність у дії, а не у простому існуванні. Новий стиль цього економічного мислення виявляється вже в тому, як нормани 1000 р. зуміли організувати захоплені землі та народи в економічну силу. Звідси такі слова, як «чек», «конто» і «контроль», а поняття сучасного кредиту, що ґрунтується на довірі до сили і довготривалості економічного образу дії, майже тотожні ідеї західноєвропейських грошей.

Чому західноєвропейських? Тому що наші «гроші» такими поки що не стали. Без власності на землю, незалежної банківської системи, закону про банкрутство та інших реалій ринкових відносин. Саме тому і пливе капітал на Захід, адже тут він не має ні динаміки, ні перспективи, а за своїми обсягами він значно перевершує усі ті «транші» від МВФ. А депутатська метушня навколо «незаконного» вивезення, і законного повернення їх народом України — ніщо інше як чергові «розборки» тільки на найвищих щаблях влади.

Цей новий фінансовий метод є сплавом *сили математичного мислення і королівської влади*, який проник із Нормандії до Франції і 1066 р. був потужно застосований у захопленій Англії. Пізніше італійський купець і математик середньовіччя Леонардо Пізано, більш відомий під іменем *Fibonacci* (1180—1240), під покровительством Великого Гогенштауфена, запроваджує окрім арабської цифрової системи і від'ємні числа для дебету. У праці «Книга Абака» (1202) він вивів ряд чисел: 1; 1; 2; 3; 5; 8; 13; 21; 34; 55; 89; 144; 233; 377... де перші два члена цієї послідовності дорівнюють 1, а наступні члени чисел дорівнюють сумі двох попередніх. Для визначення послідовності Фібоначчі треба знати два перші його елементи. Особливі назви цьому відношенню почали давати ще до того, як фра Лука Пачолі назвав його Божественною пропорцією. Серед сучасних назв нам відомий *Золотий переріз і відношення кручених квадратів*. Кеплер назвав це відношення скарбом геометрії. В алгебрі ми позначаємо його грецькою буквою $\phi = 1,618$. Це єдине число, яке після додавання до 1 дає свою ж інверсію: $0,618 + 1 = 1 : 0,618$.

Властивості чисел Фібоначчі відображають основну закономірність росту організмів, тому вони виявляються в Золотій

пропорції крові людини, будові людського тіла, ряд Фібоначчі є в архітектурі та в часописах давньої історії тощо. Отже, можемо очікувати появи нових закономірностей, пов'язаних з цими числами, які вплинуть на хід розвитку науки про вивчення живої природи і людських цивілізацій.

Вирішальним витвором цієї доби стало те, що «одночасно» із запровадженням античної монети (650) фра Лука Пачолі¹ реалізував ідею подвійного запису (подвійної бухгалтерії) 1494 р. Імена Фібоначчі та фра Лука Пачолі сміливо можна поставити поряд з їхніми великими сучасниками — Колумбом і Коперніком.

Норманам ми зобов'язані рахівництвом, ломбардами — за цю бухгалтерію. Подвійний запис народжується з того ж духу, що і система Галілея й Ньютона. Він тими ж засобами упорядковує різні явища у штучну систему. Його можна назвати першим космосом, побудованим на принципах механічного мислення. Подвійний запис відкриває перед нами космос світу економіки, за допомогою того ж методу, яким пізніше відкриють космос світу зірок великі дослідники всесвіту. Подвійний запис базується на фундаментальному принципі, який послідовно провадиться у життя: осягати усі явища тільки у кількісному аспекті. Невипадково Гете назвав це одним із найкращих витворів людського духу.

Подвійний запис — це чистий аналіз Всесвіту економічних вартостей, побудований на системі координат, вихідним пунктом якого є «фірма». Антична монета допускала лише арифметичні дії з величинами вартості. Тут знову протистоїть один одному

Пітагор і Декарт.

Античний економічний світ, як космос Демокріта, членується згідно з

матерією і формою.

Матерія у формі монети є носієм економічного руху і скеровує споживчі величини однакової вартості до місця їх застосування. Західний економічний світ членується згідно з

силою і масою.

¹ Фра Лука Пачолі (прозваний Лука ді Борго, *Pacioli*, 1445(?)–1517), італійський чернець і математик. Його головний твір «*Summa de arithmetica, geometria, proportioni et propontionatita*» (1494) — енциклопедичне зібрання усього того, що було відоме в математиці на той час. Один з розділів цієї монументальної праці називався «Трактат про рахунки і записи». У ньому подано достеменний опис подвійного обліку, за яким, кожний факт господарського життя обов'язково і треба реєструвати двічі: «на» означає завжди боржника (дебітора) — одного з багатьох; «від» — завжди довірителя (кредитора) — одного з небагатьох. Тоді як у Головній книзі нічого не може бути занесено до статті «Дати», чого не було б у статті «Мати», відтак виникає баланс між «дати» і «мати», який складається, коли закривається Головна книга. Це дає змогу перевіряти арифметичну правильність записів усіх фактів господарського життя в облікових реєстрах і вираховувати фінансовий результат: чи мав ти прибуток або ж збиток, чого і скільки. Рахунок прибутків і збитків урівноважується рахунком капіталу, тобто сукупністю дійсних статків.

Силове поле грошових напруг діє у просторі, надаючи кожному об'єктові, абстрагуючись від конкретного його виду, позитивну або негативну вартісну дію, що й відбивається в записах бухгалтерських книг: «*quod non est in libris, non est in mundo*»¹. Проте уявлення про функціональну суть грошей є те, що тільки і можливо поставити поряд з античною монетою, це не запис у конторській книзі, не вексель, не чек і не банкнота, а сам акт, через який функція виявляється виконаною у письмовому вигляді, суто історичним свідченням чого є цінні папери в найширшому їх значенні.

У той же час, під впливом античності, Захід карбує свою монету не тільки як знак суверенної влади, він свято вірив, що це і є справжні гроші, які реально відповідають його економічному мисленню. Так само у готичний період було запозичене й римське право з його ототожненням речі й тілесної величини, а також евклідова математика, побудована на понятті числа як величини. Так уже вийшло, що розвиток цих трьох форм великих духовних світів (математики, права, економіки) відбувався у формі послідовної емансипації поняття величини.

Поняття грошей, яке знайшло свій символічний вираз у монеті, повністю збігається з духом античного тілесного права. Для західноєвропейського мислення це зовсім не так. Тут життя налаштоване динамічно, а не статично і не стоїчно; тому для нього головним є момент сили, успіх, зв'язки, здібності (організаторський талант, дух винахідництва), кредит, ідеї, методи, джерела енергії, а не просте існування тілесних речей. Тому «римське» тілесне мислення наших юристів настільки ж далеке від життя, як теорія грошей, що свідомо чи несвідомо виходить з монети.

У західній культурі кредит країни ґрунтується не на складеній де-небудь золотій масі, а на економічній ефективності та політичній організації, що надають фінансовим операціям і бухгалтерським записам характер дійсної «грошотворчості». Лише античні забобони підносять золотий резерв до дійсного мірила кредиту, тому що його величина залежить тепер не від бажання, а від уміння. Монети, які перебувають в обігу, — це товар, що має свій курс на відміну від кредиту країни. Що менший кредит, то вищий курс золота, і так триває доти, коли грошей вже бракує, щоб заплатити за нього, і золото зникає з обігу, так, що його можна придбати тільки за інший товар.

Отже, золото, як і будь-який інший товар, вимірюється одиницями бухгалтерського обліку, а не навпаки, як на те вказує вислів «золотий стандарт». У дрібних торговельних оборудках золото можна використовувати як платіжний засіб, так само як і поштову марку. У Єгипті, де грошове мислення

¹ Лат. вислів: «Чого не має у книгах, того не існує у світі».

вважаюче нагадує західне, і навіть в епоху Нового царства (Китай) не існувало нічого, що хоч якось би нагадувало монету. Письмового переказу було цілком достатньо, аж до *початку еллінізації*, що відраховується від заснування Александрії (650), тоді як античні гроші, що потрапляли до цієї країни, зазвичай, рубали на шматки і продавали на вагу, як товар.

На жаль, сучасна політична економія виникла в епоху класицизму, коли не тільки статуї, вази і манерні драми вважались єдиним справжнім мистецтвом, а й вишукано викарбувана монета — єдиними справжніми грішми. До цього прагнув і Адам Сміт зі своєю теорією вартості: чиста присутність відчутних величин. Зіставляти

вартість речі   з   *обсягом праці,*

що була затрачена на її виготовлення, все одно, що плутати

гроші   з   *монетами.*

Тут «праця», як цілком матеріально представлений результат того, що вироблено, дещо відчутне, у чому неможливо віднайти щось варте уваги, окрім його обсягу.

Повною протилежністю до цього є економіка західноєвропейської + американської цивілізації, яка ґрунтується на такій праці, що характеризується тільки своїм внутрішнім статусом. Недаремно його називають світом економічної динаміки. Праця кожного індивіда тут не просто сумується, як в евклідовій математиці, а перебуває у функціональній залежності. Суто виконавча праця, яку тільки й враховував Маркс, — це ніщо інше, як похідна функція від винахідницької, розпорядницької, організаторської діяльності, яка надає їй сенсу і відносної вартості, взагалі створює можливість того, що щось буде виконано. Світова економіка після винаходу парової машини — це результат діяльності людей, наділених великим розумом. Їхня праця — це творче мислення, а не просто певна «кількість роботи», і його цінність вимірюється не грошовими знаками. Воно само собою і є гроші, але не карбовані (аполлонівські), а фаустівські, що мисляться як центри дії (пульсації) самого життя, наприклад — Silicon Valley, чие внутрішнє значення підносить думку до рангу факту. Грошове мислення породжує гроші — ось у чому таємниця світової економіки.

Закон хвилі Елліота (*Ralph Nelson Elliott*) говорить про те, що *прогрес людства* (оцінкою якого в доступній формі є *фондовий ринок*, як дивовижно точний запис строгої структури розвитку людства) не йде по прямій лінії, і не відбувається випадково, і зовсім не циклічно. Точніше, розвиток набуває форми: «три кроки вперед, і два кроки назад». Отже, хвилі — це моделі направленого руху (три кроки вперед), а «відкати» (два кроки назад) — невід’ємна частина загального направленого руху. Тоді «п’ятихвильова» (3 + 2) модель є базовою, про що й

стверджує Елліот у своїй знаменитій праці «Закон хвиль» (1938).

Внаслідок «експропріації експропріаторів» із творчого процесу були вирвані особливо обдаровані люди, а разом із ними і душа, і воля економічного прогресу. У цьому розумінні Маркс є таким само класицистом і продуктом римського правового мислення, як і Адам Сміт. Він бачить тільки готову величину, а не функцію. Теоретик комунізму хоче відокремити засоби виробництва від тих, чий дух, завдяки новим технологіям, організації ефективного виробництва, завоюванню ринків збуту перетворює сталеві конструкції і цегляну кладку на фабрику, як центр економічної енергії. Припустімо, робітники взяли управління заводом у свої руки, від цього нічого не зміниться. Або вони виявляться ні на що не здатними, і тоді все загине, або ж фортуна їм усміхнеться, і тоді вони внутрішньо переродяться на підприємців і будуть думати тільки про те, щоб зміцнити свою владу. Жодна теорія не зможе спростувати цього факту: так улаштоване життя.

Тому, хто бажає створити теорію сучасної праці, має пам'ятати про фундаментальний момент усього живого: у будь-якій життєдіяльності існують

суб'єкти і *об'єкти*

й різниця тим випукліша, якщо вагомішим і оформленішим є саме життя. Кожний потік існування складається із меншості вождів і абсолютної більшості тих, кого ведуть; будь-який вид економіки, відповідно, складається із

управлінської та *виконавчої роботи*.

Отже, виконавча праця з'являється лише як наслідок управлінської. Вирішальну роль завжди відіграє творець парової машини, а не кочегар. Мислення — ось, що важливо.

У грошовому мисленні теж існують суб'єкти й об'єкти. Одні через свою здатність створюють гроші і скеровують грошові потоки в доцільне річище, а інші — утримуються на них. Гроші фаустівського стилю — це вироблена з економічної динаміки сила; тому, одні, завдяки своєму внутрішньому статусові, є частиною цієї

сили, інші тільки протистоять їй як *маса*.

Словом «капітал» О. Шпенглер означає концентрацію і нуртування саме такого мислення: не поняття вартості, а те, що урухомлює їх і змушує працювати. Капіталізм виникає тільки в умовах цивілізації великих міст у вузькому колі тих людей, які своїм розумом та енергією репрезентують його існування. Противагою капіталізму може бути тільки провінційна економіка, а не так званий соціалізм. У цьому основна причина поразки Радянського Союзу в змаганні із Заходом, а згодом і його розпад.

Античному тяжінню до усього близького й теперішнього відповідає економічний ідеал *автаркії*¹. Політичній атомізації античного світу повинна була відповідати атомізація економічна. Кожна з цих атомізованих одиниць воліла мати власний і повністю замкнутий у самому собі економічний цикл, який протікав би незалежно від усіх інших, причому безпосередньо у полі зору. Античні походи по золото до чужих народів точно відповідають походам XIX ст. у пошуку вугілля, і походам XX ст. по нафту. Вугілля і нафта за своєю глибинною суттю не є «речами», а радше запасами енергії.

Протилежним до цього є західноєвропейське поняття *фірми* — мислиме як не тілесний центр сили, дія якої поширюється на всі боки до нескінченності. Античному світовідчуттю недоступною була категорія економічної імперії. Тому

західноєвропейська і *антична культури*

означають відповідно

максимум і *мінімум організації,*

більше того, навіть такого поняття для античної людини не існувало. Тут не існувало ні бюджету, ні чогось такого, що могло нагадувати економічну політику. «Господарська діяльність» у римських провінціях швидше нагадувала неприховане публічне й приватне піратство з боку сенаторів і грошових мішків. Антична людина ніколи не замислювалась про планомірне ведення економічного життя, а орієнтувалась лише на миттєвий результат, під яким розуміла доступну кількість готівкових грошей (раб теж антична готівка). Імператорський Рим загинув би без Стародавнього Єгипту, але, на його щастя, там існувала цивілізація, яка протягом тисячоліть ні про що інше не думала, окрім організації своєї економіки. Римляни не розуміли цього стилю життя і не могли запозичити його.

Якщо через певні обставини зникає грошове мислення, тоді людина повертається до споконвічного селянського стилю життя. Споконвіку в уяві росіян «Європа» або сприймається як гріхопадіння, адже їх абсолютно містичне життя у грошовому мисленні вбачало тільки гріх. Про що свідчить, наприклад, образ Луки в п'єсі М. Горького «На дні» й усе світовідчуття Л. Толстого. Тут протистоять один одному два світи економіки, один із яких поверховий, чужий, цивілізований, що просочується із Заходу, а інший селянський, глибинний, який не рахує, а шляхом обміну хоче забезпечити собі прості життєві потреби. У середині XIX ст. у російській суспільній думці ці два світи зіткнулись як «западники» — Анненков, Тургенєв, Чаадаєв і «славянофили» — брати Аксакови, Хом'яков та ін. Останні ратували за принципово відмінний від західноєвропейського шлях розвитку Росії.

¹ Автаркія (від грец. *autarkeia* — самовдоволення), тобто створення замкнутого самодостатнього господарства в межах окремої країни.

Під час горбачовської «перестройки» історія знову повторилась, тільки вже у вигляді фарсу: коли зіткнулись письменники ліберально-демократичного (фактично «західного») спрямування і письменники-«деревеньщики». А вибори 2003—2004 і 2008 років у Росії ще раз показали: «как узок круг либералов и как страшно далеки они от народа». Марксизм у Росії ґрунтується на неймовірному непорозумінні. Вище економічне життя петровської Росії народ тільки терпів, але не створював його і не визнавав. Загадкова «русская душа» не бореться із капіталом, вона просто його не розуміє. Той, хто уважно читав Достоевського¹, помітить у росіянах молодий народ, для якого не існує грошей, але є тільки потрібні для життя речі, центр ваги яких далеко за економічною площиною. «Страх перед додатковою вартістю» міг спричинити навіть самогубство, а вміння робити гроші за допомогою грошей для селянського мислення є святотатством, а для російського православ'я — гріхом.

Апокаліптична ненависть російської душі спрямована не тільки проти Петербурга як міста, як центру політичної влади західного зразка, але і як центру західного грошового мислення, що отрує життя і скеровує його хибним (у релігійному розумінні — грішним) шляхом. Третій різновид російського християнства побудований на Євангелії від Йоанна, набагато ближче до магічної релігії ніж до фаустівської; подібно до того, як Третій інтернаціонал сталінського пошибу набагато ближче до російської ідеї, ніж західної теорії комунізму Маркса. Лише імперська стурбованість і передчуття майбутніх хрестових походів за «збирання земель» змушує цю «загадкову» душу терпіти західну економіку, так само як першохристияни терпіли римську, але внутрішньо вона ніколи не буде брати в ній участі.

Отже, економічне життя у формі потоку золота згасає під натиском молоді (фаустівської) культури, раби перестають бути грішми. Відтоді античний раб як тип більше не існує.

В статье рассматриваются некоторые аспекты морфологии экономической истории, а также соотношение экономики и политики, экономики и науки, политики и торговли.

Ключевые слова: морфология экономической истории, экономика, политика, наука, энергия денежного мышления.

The article describes some aspects of morphology of economic history, and correlation of the economics and the science, the economics and the politics, the politics and the trade.

Key words: morphology of economic history, economics, politics, science, energy of monetary thinking.

*Стаття надійшла до редколегії 11.11.11,
прийнята до друку 09.02.12.*

¹ Раскольников убивает стару лихварку не столько за гроши, а швидше, щоб довести собі: «Тварь я дрожащая или право имею...»